

FEJ VAGY ÍRÁS

TOLNAI OTTÓ

Ma reggel (künn sűrű, már-már cinszerű közeg; ősz) ismét felvittem a nyikorgó létrán a bohóc fejét. Mint kis labdát — tulajdonképpen nem is volt más, ki kellett volna próbálnom mekkorát ugrik, ez volt az utolsó alkalom — egyensúlyoztam jobb tenyeremen, és így nem fogózkodhattam a korlátban; minden foknál megálltam, kiegyenesedtem, erőt gyűjtöttem a következő lépéshez: sosem került ilyen közel egymáshoz arcunk . . .

Különös, felettébb különös a sorsa ennek a bohócnak — bizony akármennyire vonz, szédít is a nyersgumi, nincs kellő epikusi akaratom ahhoz, hogy egész életét elmeséljem, hogy háborúját és békéjét teljességében kibontsam, nincs, de úgy is mondhatnám, mások a princípumaim. Így, csupán *Virág utca*-i életképeit villanthatom fel a magam elegy módján. (Nem fejeztem ki magamat pontosan, de ez a kifejezés — elegy — most nagyon tetszik nekem, el- és átjett.)

Az biztos, hogy az egyik gyerek kapta valakitől, 5—6 évvel ezelőtt, de hogy melyikük is, azt ők maguk sem tudnák megmondani, hiszen még csecsemők voltak. Úgy is mondhatnám, hogy a bohóc már a kezdetek kezdete — *kezdetünk* — óta volt, volt néhány tárgy, őstárgy társaságában, amelyek közül már se a nagy fekete kucsmás doboz, se a hússzín műköből készült majmos hamutálcá, se a komor, ám kitűnő minőségű Feszty-nyomat (családunk egyik szárnyának ő volt a festője, a másinak nem volt — nekem meg annyi van, hogy de facto egy sincs, tehát nyugodtan mondhatom: familiánk festője Feszty), se az összecsukható fekete-fehér asztalka, se az a koponya, amely már olyan régi volt — nincs kizárva, még Hercegnoviból hozták Szabadkára —, hogy kezdett üvegesen át-

tünni, mind jobban közelítve von Däniken ama hondurasi kristálykoponyájához, se az a madárkás, pirosbarna, festett pohár nincsen meg. Tán egykori szomszéd lányunktól, A-tól kapták (iparművészeti iskolát végzett, az egyik szlovén bútorszalonban dolgozik, apja, aki hentes volt, meghalt, és most erősen rövidlátó anyjával él), vagy előző bejárónőnk lányától, B-től (aki szintén kifejezetten kövér, mint A; komputeren dolgozik, utoljára gipszbe tett kézzel lártam, és sehogyan sem sikerült leolvasni a gipszre írt jeleket — kezet kellett volna csókolnom neki), nem tudom. Arra viszont egészen élesen emlékszem: azonnal észrevettem, hogy egy nemes darab, hogy egy nem közönséges játékról van szó, hogy valami különös, megfoghatatlan többlettel — már-már *élettel* — bír.

30 centiméternyi lehetett mindössze.

Zöld frakk. Azért kezdem éppen frakkjánál leírását, mert kezdetben arra is gyanítottam, hogy éppen e békebeli biliárdposztó kölcsönzi különösségét. Ó, mennyit fogdostam, gyürkéltem szegetlen zöld fecskefarkát! Igen, nem volt beszélve. Sokféle szegélyt tudok elképzelni körben a kis frakkon, köztük sárga és fekete és püspöklila selyemszegélyeket is, de valamiért éppen így kellett lennie, így beszegetlenül — egyszerre utalva drága kelmére, szegénységre, ripacsságra. Fázik, gondoltam mindig, ha a frakk lassan foszladozó-morzsolódó nyitott szélére pillantottam.

Sárga-fekete kockás nadrág. Ha bizonyos bugyikat litereseknek hívnak, akkor ezt hektoliteres nadrágnak kellene nevezni. Egyszerűen, minden elfért benne.

A keménykalap és a hosszú-hosszú vekniforma cipők bakelitből voltak — már pillantásomtól is kopogni kezdtek, és kopognak még most is, amikor már nem léteznek. A minap is, ahogy lelöktem tolltollam bakelit kupakját, hirtelen hátrafordultam, meg voltam győződve, ő lépeget a parkett sárga dublvein, ő lépeget mindennek ellenére, felém.

A teste istenien formálható, alakítható, már-már gyurma, ehető gyurma és mégis tartással bíró nyersgumi-test.

És utoljára hagytam azt a bizonyos abszolút-bohóci arckifejezést, amit sosem is mernék megérinteni tollammal — vele is úgy valahogy vagyok, mint azokkal a gipszre írt, gipszbe kapart jelekkel, meg kellett volna csókolnom, meg, tán éppen ott a fehér lépcsőn — igen, az volt, pontosan az, minden tekintetben, az utolsó alkalom.

Évekig nagy becsben volt, az édes kis porcelán nipppek nincsenek nagyobbak; ott telt élete az egyik üveges könyvespolc szűk, dohos előterében: a régi pénzzel és katonai kitüntetésekkel teli ezüstdoboznak támaszkodott (sokáig készültem nyakába akasztani apósom egyik vaskeresztjét- VITAM ET SANGVINEM), szemben a lila erezetű cseh üveghallal, ausztrál- és aboriginal-bumerángok félholdjai között, a Beckett-fénykép alatt (rendezés közben látni az élesre száradt, kristályá aszalodott nagy írt: hosszú-hosszú vékony keze — csontbot, melyre egy ér és egy idegszál van kötözve, egzotikus madárként készült csipegetni, eszegetni a nyersgumit). Egy napon aztán valaki maszatos (lékváros?) ujjakkal félretolta az üveget (összegyűrve Beckettet, akit, azt hittem már, nem lehet tovább gyúrni), és kiemelte. Bakelit cipőinek nagy nyomai sokáig ott maradtak a finom porban, körülszegezve egéripiszokkal. A körülszegezést szó szerint értem. Eddig sosem hajoltam ilyen közel az egéripiszokhoz, és meg voltam győződve, apró sörétekről van szó. Csak most láttam: afféle szögecskék, teksz-szögek, mondaná apám. Bár minden bizonytalanságtól is függ, mivel táplálkoznak — könyvvvel, nullásliszttal, avagy magával a semmivel

Most egy orosz fababa áll a helyén, mivel azóta díszítőkök és orosz könyvek kerültek abba a szekrénybe (Bunyin és Belij, sok-sok Remizov, Pilnyak és a Paszternák-komplett, melynek finom zöldje még mindig őt idézi). Az esüstdoboz nem tudom hová tűnt el, bár sejtem, mivel a minap fiam nyakában láttam fityegni a vaskeresztet.

Együtt ugorhattak a teraszról, együtt röpülhettek a cseresznyefa alatti hűs fű hullámaiba, ahol aztán estig nem szűnt a hempergés, bukfencezés, cigánykerék. Minden bizonytalansággal élete legszebb, legboldogabb napja volt az; cirkuszátorként feszült, pengett az égbolt.

Estefelé a biliárdposztó, akár egy különös gesztus révén, azonosult a fűvel, fűvé lett, és az arccal földnek bukott, földnek fordult bohócot hiába keresték, szölongatták. Földnekfordulásával maga is az ázást-fázást, rothadást választotta a nipp-lét helyett. Úgy látszik, mégsem múltak el teljesen nyomtalanul a Beckett-társaságában töltött évek.

A kutya fedezte fel a már sárguló fűben. Újból és újból a levegőbe penderítette, mígnem anyaszült meztelenre nem játszott. A biliárdposztó frakk a fűvel rothadt.

Így, meztelen találtam rá. Szomorú látvány volt a ragasztó nagy leprafoltjaival. A bohóc egész életében vetkezik (ezeregy mellény stb.), nehogy valaha is pőrén kelljen maradnia, mondtam megdöbbenve. Úgy tettem, mintha semmi sem történt volna, mintha semmit sem láttam volna, gyorsan felültem a diófa egyik alsó ág tövébe, nem messze a hintától. De a kutya azt hitte, játszok vele, hiszen egyértelműen saját játéknak tudta a kis bohócot, felugrott érte. A teraszról, ahol éppen álltam akkor, úgy tűnt nekem: lenyelte egészben. Elintézettnek véltem az ügyet, sorsát beteljesedettnek, hiszen hány nyúl, pulyka, papagáj, teknős végezte a szemem előtt ugyanígy vagy legalábbis hasonlóan. Igaz, ott a teraszon, arra is gondoltam, hibáztam, hogy csak az alsó ágra, a hinta ágára ültettem. Noha a hinta félig már leszakadt, egykor szép sárga csigolyái elszuvasodtak, mégis az az ág van legtöbbit használva, mozgatva, azon mutattatnak be minden torna- és egyéb mutatványok, és hát ahhoz van kötve a szőnyegverésre is használt terigetődrót is. Fel kellett volna másznom vele a fára és valahol egészen fenn találni számára egy biztos, nyeregszerű hajlatot, netán egy elhagyott fészket, amely egyben megvédi az égi dogoktól is — a leveretlen dióra érkező varjaktól. Bár, fene tudja, lehet, hogy szebb vég lett volna fenn egy varjúval elrepülni, motyogtam, és bementem a konyhába, hogy megfőzzem teámat.

Az elkövetkező napokban messze elkerültem a kutya ürülékét, nehogy megpillantsam a darás vagy gipszes tömbökből kikandikáló bakelit cipőt, vörös ormányt.

Egy hét is eltelt, amikor egy reggel rábukkantam harmatos, kopsz nyersgumi fejére. Tehát csak alsó felét, csak a vézna, mindig rezgő lábakat harapta le, nyelte el. Vagy fejét nem tudta megemészteni? A gyomorsav mit sem tudott kezdeni a bizonyos tekintettel, csak még tisztábbra mosta?!

Mint valami drága kincsért, kaptam érte. Gondoltam, véget vettek a vérengzésnek, lassan a holt tárgyakra is átterjedő általános vérengzésnek, és felszaladtam vele a manzárdra — ide biz sosem juthat fel a fekete (fehér?) henteskutya!

Álltam fenn a szoba közepén, az átforrósodott rozsdaszín szőnyegen, hol zsonglőrmutatványokat próbálgatva vele, hol mutatóujjamra húzva, bábszínházat játszva, közben azon tűnődve, hogyan is tovább, hova is helyezzem, hol is jelöljem ki helyét — lehetőleg immár örökre. Végül is úgy határoztam: belehelyezem az egyik,

még Szabadkáról hozott (ez maradt csupán az egykori nagy bor-gazdaságból) 5 literes üveg szájába.

Szinte el kellett kapni a kezemet — az átültetés, a fej, a bohóc-fej átültetése sokkal jobban sikerült, mint gondoltam: *feléledt!* Mintha csak rá szabták, mintha csak neki fújták volna az üveg átlátszó óriás hasát. *Ühüm apó*, mondtam nevetve.

Egy ideig az asztalon állt, jobb felől, a palatetőkről, verődő össz-fényt átengedve magán. Meddig áztattam, hányszor mostam, súroltam, és mégis mennyi folt, maszat a testén. A rothadt kaptafa az asztal túlsó sarkán volt, mégis úgy tűnt most, összetartoznak, nem más, mint: *Ühüm apó* lába. Később a sok könyv leszorította, szinte lelökte az üveget. Le a sarokba, az egérlyuk, a Szent Péter bazilika-féle egérfogó, a budiszavai pávatollakkal teli, zöld sósavas ballon (MORE NIJE PAUNOVO PERJE, írja valahol Krleža) és a Borsos Miklós-portré (Csongrádon kaptam, már így, szépen paszpartúzva, berámázva, attól az asszonytól, akinél Crnjanski szülei felől tudakolóztam, és akinek olyan isteni málnája, málnaszörpje volt) elé, a falraszerelt polcokról lógó, lecsatolt, itthagytott angyalszárnyaknak tűnő válfák és Sartre porcelán tányérba tett tömpe ujjai alá.

Sűrű, nagyon sűrű kis sarok szerveződött — immár utolérve a másik három sarok sűrűségét, oltárszerűségét.

Aztán egy-két évig ott teltek napjai. Ha nem is lehetett a cse-resznyeafa alatti hús pázsíthoz hasonlítani a kis, sűrű sarkot, az üveges könyvszekrény áporodott előterétől minden bizonnyal sokkal változatosabb, levegősebb volt. A sósavas ballon zöldje, akár a zöld Paszternák-komplett, a biliárdposztót juttatta mindig eszembe, afféle zöld palástot vetítve, borítva rá.

Ahogy így beilleszkedett a sarokba, ahogy így feléledt, új, izgalmasabb életre kelt, fiam természetesen ismét felfedezte, és mind többször kaptam azon, hogy a fehér létrán sertelkedik vagy ott hasal a rozsdaszín szőnyegen, melyet számára is pázsittá varázsoltatott a ballon, a bohóc előtt.

Azt, hogy az üveg hogyan került az ablak párkányára, nem tudom; a fej már nem volt rajta. Kiesett? Ledobta fiam? Szerencse, hogy ő is nem ugrott vele, nem ugrott utána. Sokáig keresgéltem

lenn a rózsák között, minden megfagyott bimbóban a nyersgumi fejet gyanítva.

És ismét elmúlt egy év.

Többször kaptam magamat azon, hogy hátat fordítva a végtelen asztalnak, rothadt kaptafának, puha tűkötegeknek, az üres üveget bámulom. Így fedeztem fel az alján azt a néhány szem, kömény-magszerű egéripiszkot is: az egerek is keresik tehát, rettentem meg, felmásznak, feltornásszák magukat (tán éppen a szivárvány-vállfákról lendülnek át?!), és ott köröznek az üveg száján...

A napokban találtam meg; azt hittem dió, feldobtam a japán-akác asztalra, hogy majd megtöröm, agyát megeszem. Rothadt, gondoltam előbb, de aztán ujjaim felismerték: nyersgumi!!! Zsebre vágtam. Napközben nem vettem elő, nem volt időm foglalkozni vele, de a városban, ahogy fel akartam lépni az autóbuszra, hirtelen megéreztem arcát a combomon. Arccal nyomódott bele, orrával az ütőeret szorítva. Pontosan olyan érzés volt, mint amikor a hátsó udvarban, ólakban, kamrákban, kispadlásokon matatva vagy etetés közben tojástartókat teszek a zsebembe, majd megfélemlédek, teljesen megfélemlédek róla, és aztán a nap folyamán valahol — ott-hon, a városban, az Újvidék-áruház mozgólépcsőjén, vagy a Rádióban, a mikrofon előtt éppen egy érzélgős jegyzet olvasása közben — egyszer csak összeroppan. Volt eset, hogy egészen Belgrádig vittem egy törpetyúk tojását, és ott abban a pillanatban tört össze, amikor a Modern Művészetek Múzeumának igazgatójával kellett volna lekezelnem. Japánkacsám tojásával jártam meg legjobban: egy nő — a jelek szerint igen-igen kemény — fenekéhez nyomódott a futaki úti autóbuszban. A nő elvörösödött, és váratlanul teljes erővel pofon vágott. *Sram vas bilo, mladiću*, kiabálta. Most, az autóbusz lépcsőjén is odakaptam a zsebemhez, de nagy megkönnyebbülésemre, nem éreztem nedvességet.

Este ágyam mellé helyeztem a kis könyvespolcra, Graham Green-könyveim elé. Egész éjszaka nézhetett elszürkült — most már egyértelműen Buster Keatont idéző (HALÁLOS KOMOLYSÁG A KIS DOLGOKKAL SZEMBEN; SOHASEM MOSOLYOGNI, NEVETNI) arcával, ahogy forgatom, vetődtem nagyokat istentelenül kényelmetlen ágyamon.

Majd, mint mondtam, ma reggel (künn sűrű, már-már cinszerű közeg; ősz) ismét felvittem a nyirkogó létrán, most már aztán tényleg végérvényesen.

Külön-külön közöltem mindenkivel, cirkuszt csinálók, ha valaki még egyszer hozzá mer nyúlni a clown-fejhez; fiainak még a fülét is megcsavartam — ami egyáltalán nem kis dolog, mivel már régóta, fenyeget, hogy világnak megy.

Ahogy felértem, nyitva találtam a mandzárdablakot, a nyirkos hideg behúzódott, be könyveim közé, be még üvegeimbe is. Nyári kézírataim között turkáltam vacogva — ki lehetne vágni egy-egy mondatot és aztán újra összeszerelni őket, ha lenne fenn olló, ragasztó.

A holland csönd — a harlemi, melyben Haals, a nagy festő halódott, akár az adorjáni... Vigyázz, meg ne kásásodjon, mert aztán baszhatod... Szanaszét a lakásban még mindig rózsaszálak: össze kellene fogni őket és kiszaladni a téli kertbe... A nehéz tető először az ablakokat roppantotta össze...

Vigyázva helyeztem vissza a hobóc fejét az üvegebe. Ismét feléledt. Fantasztikus, mondtam.

Előbb ki kellett volna szórnom az üvegből az egérpiszkot! Mi lesz, ha nagy tél jön és a rágcsálók lerágják az orrát, szép finoman elfogyasztják?!

Azonnal meg kell töltenem méreggel!

A FORTE patkány-rajzos doboz ott állt a polcon, a kék műbőr kötésű Andrić-sorozat mögött. Ahogy ujjaim közé fogtam és lefordítottam a bohóc mindjobban áttetsző fejét, úgy éreztem, egy rózsaszín cuclit töltök meg a finom, selymes érintésű, ciklámenszínű méreggel. Régi lakásunk („privremeni smeštaj”) jutott eszembe, amelynek teraszáról, akárha léghajó-kosárból, végignéztem, hogyan falja fel kisfiam aláhullott cucliját egy mocskos, hasas patkány. Megtöltöttem, és egy papírgaluskával ledugasztottam.

A nap folyamán többször felszaladtam a fehér létrán. A szoba mind hidegebb lett. Nyári kézírataimból már azokat a bizonyos mondatokat sem tartottam figyelemre érdemesnek; az egyik írás fölött egy Szép-mottó állt — szép-szép, jegyeztem meg savanyú mosollyal:

Érzékeny

Vagyok nagyon. Fájnak az üvegek.

Fáj semmi is. Régen rossz piékem!

Letérdeltem az üveg elé; a szürke arc, akárha belázasodna, ismét izzani kezdett. Mind jobban éreztem, mind jobban átragadt rám is az egerek, a patkányok idegessége a falakban.